

YVONNE HIRDMAN

Skevläsning - till debatten om genussystem

Yvonne Hirdman svarar på Christina Carlsson Wetterbergs kritik i KvT 1992:4. Lite tillspetsat summerar Hirdman kritiken som ett uttryck för att den "moderna" frågan om kvinnlig underordning nu uppenbarligen skall betraktas som omodern.

När jag 1988 skrev min artikel om genus var det för att söka klargöra främst för mej själv vad jag egentligen hade kommit fram till. Eftersom jag tidigt valt att översätta ordet gender till genus kände jag det också som ett slags plikt att närmare reda ut vad det nu var för slag. Och tankarna formade sig till artikeln *Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning*, som kom in i *KvT* nr 1988:3.

Alla ord i rubriken var omsorgsfullt valda. Reflexioner valde jag istället för "teori", för att inte tankarna skulle läsas vid något slags påbud om hur det "är" i stället för ett samtal om hur man kunde tänka kring könens ordning. Eftersom jag ju vet vilken magisk klang ordet teori har – det är ett maktord som skapar ett tillstånd av nervositet hos väldigt många.

Social underordning valde jag i stället för ordet förtryck för att ange vilken nivå dessa tankar – reflektioner – rör. En social, dvs. en samhällsnivå. Underordning är också ett mer omfattande begrepp som inkluderar bl. a. förtryck.

Genussystem valde jag därför att jag ansåg att det var ett adekvat namn på könens relation som "systematiskt" tycktes forma ett mönster: av isärhållning och av den manliga normens primat.

Om system

Det är emellertid ordet system som tycks inbjuda till en rad missförstånd, eftersom

ordet i en postmodern tid har givits ett negativt signalvärde. Odefinierat används begreppet som vore det synonymt med funktionalistiska systemteorier som determinerar människors handlande, motsatsen till det nya begrepp som har fått positivt signalvärde: process.¹ För Christina Carlsson Wetterberg (CCW) som i en artikel i *KvT* 1992:4 diskuterar olika teoriansatser och i synnerhet mina tankar kring genussystem, är det en sådan förenklad systemtolkning som ligger till grund för hennes kritik.

Det märks när hon t ex skriver: "om vi inte ansluter oss till uppfattningen att människan är totalt bestämd av en samhällelig diskurs måste vi här gå vidare med ambitionen att formulera någon sorts helhetsförståelse av hur kön och samhällsorganisation hänger ihop." Vidare vill hon "ha en historiskt förankrad teoretisk förklaring" – och inte en "systemförklaring".

Ett annat ställe i hennes artikel visar på denna självdefinition av systembegreppet. Det handlar om mitt förslag att konkretisera genussystemet empiriskt genom en fokusering sig på isärhållningens många former. CCW kommenterar detta sålunda: "Hurvida man ser denna operationalisering som fruktbar är naturligtvis avhängig om man accepterar själva grundpremisen i hennes modell, nämligen att sociala processer kan analyseras i systemtermer." Denna mening är värd att begrunda.

Om sociala processers systemkarakteristik

Att inte tro att sociala processer kan analyseras i systemtermer innebär – skulle jag tvärtom vilja hävda (och jag är förvisso inte ensam om det²) – att man förnekar den existerande verkligheten och ser världen ur ett plågsamt perspektiv av icke sammanhållande partiklar av handlingar, tankar och levda verkligheter. En däres förfärliga värld.

Ty vad menar vi när vi talar om system? Låt mig citera min artikel – för där fanns en genomtänkt analys av begreppet: "Det ska förstås som en dynamisk struktur (system) en beteckning på ett "nätverk" av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter."

Det är en viktig mening och där står således explicit att man ska förstå system (och/eller struktur) som en mycket komplicerad härva av mänskliga praktiker och handlingar i samverkan och i rörelse – men – och det är poängen – att denna härva ändå skapar ett mönster vad gäller könens ordning som i ett socialt lägeperspektiv avspeglar två grova "logiker": könens isärhållning och mannens normprimat.

Om systemets mönster

Jag tror att det egentligen är detta som CCW vill diskutera – inte systemet i sig utan systemets mönster. Då blir en del av kritiken lite lättare att förstå. Dessa "logiker" är inte av denna generella karakter som jag hävdar – mönstret ser inte likadant ut över allt, ville hon kanske säga. Varvid jag skulle kräva empiri – eftersom det är vad det handlar om: den konkreta empiri vi faktiskt har om kön i historien – trots alla vita fläckar.

Och så skulle ett mer konstruktivt samtal vara igång. Det pågår också och där sägs, att isärhållning förvisso har denna mönsterkarakteristik, denna systematiska form, men att det icke innebär att den manliga normen är allenaordande. Tvärtom, hävdas i detta samtal, så innebär denna skarpa uppdelning att två

komplementära områden existerar sida vid sida, sfärer där vart kön är sin egen norm.

Den empiri som man tar fram är ofta hämtad ur antropologiskt material och är väl värd att diskutera³. Det som är – tycks det mig – framträdande i denna debatt är att det handlar mer om en önskan om denna komplementära makt än en övertygande argumentation. Oftast handlar argumentet helt enkelt om att den manliga sfären skapar formell makt, den kvinnliga skapar informell makt. Dvs. det handlar om ett värderande av kvinnors möjligheter som ligger hos forskaren själv. Vad man kan göra är då att reducera den formella maktens betydelse och accentuera den informella maktens betydelse. Därmed skulle också det andra antagandet om den manliga maktens primat vara i gungning.

Om formell och informell makt

Men om vi accpeterar premisserna för det samtal jag sökt föra, söker jag befria mej från denna nivå av starka mammor och mostrar och istället se på könens relation på en samhälllig nivå – en social nivå. Och då spelar formell makt en fundamental roll. Den kan icke reduceras allt efter tycke och smak, eftersom det är den formella makten som finns i politik, juridik, institutioner av olika slag, allt detta som faktiskt skapar ramar – strukturer – för människors handlingar – och vissa kvinnors informella makt.

Inbyggd i denna argumentation finns ett annat misstag som jag skulle vilja passa på att rätta till innan det också ingår i vandringsmyterna och reproduceras av forskare som aldrig läst den ursprungliga texten. Vad som här är föremål för missförstånd är vad jag med viss omsorg kallat för "den manliga normens logik". Jag talar således inte om "manlig dominans" utan om det faktum att män är de normgivande – med andra ord, att män är måttgivarna på den formella maktens område. Manlig dominans implicerar också – och kanske ännu mer – könens privata ordning, den informella ordningens struktur. Jag kan nog gott tänka mig att manlig dominans kan behärska också den lilla ytan – men det är inte det jag talar om.⁴

Varför - hur – Om strukturalism igen

Men låt mig ta upp en explicit, "konkret", kritik som CCW riktar mot mitt sätt att förstå "den komplexa historiska verkligheten".

CCW menar att jag får problem därför att jag inte vill diskutera frågan varför och därmed avstått från att klargöra de teoretiska premisserna för den historiska analysen. Här avfärdar CCW en av mina poängar och det är just denna enkla insikt, att frågor om "varför" skapar frigiditet i forskningen och är av enkelt insedda skäl troligen felaktig – om man inte tror på en biologisk reduktionistisk förklaring till "könens" beteenden.

Det gör inte jag – av rent vetenskapliga skäl – vi har empiri nog för att se att dessa "beteenden" icke är biologiskt determinerade utan kulturella artefakter. Poängen är i stället den strukturalistiska ansatsen i förståelsen, den som CCW helt missat: att "det är som det är för att det var som det var".

Vad betyder det? Jo, vår forskning – vi som är intresserade av genus och samhällsorganisation – går ut på att analysera en strukturalistisk process, som är fascinerande på ett särskilt sätt, därför att den dels genererar kulturella överbyggnader med inbyggda logiker som lever sina "liv", tänker sina tankar, därför att man innan tänkte tankar osv och – nota bene – två kroppar, som genom årtusendena på samma sätt återskapar den mänskliga rasen. Istället för ett "varför" får vi ett "hur" av en komplicerad art att handskas med, ett kluyet "hur" kunde vi kanske säga.

Detta missförstånd har inneburit att CCW tror att man genom att avstå från "varför" ger de konkreta historiska förklaringarna en ad hoc-karaktär, dvs de konstrueras efteråt, efter en koll i det genussystematiska facit.

Det exempel på denna ad hoc-metod honger är när jag tillämpar mitt genusteoretiska tänkande på 30-talet, och argumenterar för att underordningens motor flyttar över till arbetsmarknaden, från att ha legat på den legala, formella nivån, och att det där blev legitimt att hävda den manliga normens primat.

Kanske det, säger CCW, men varför? Hur kan jag här – och inte i de teoretiska resone-

mangen – peka ut en "förklaringsfaktor" viktigare än andra? Svaret är att jag här har den koppling mellan det abstrakta och det konkreta som CCW eljest efterlyser. Låt mig kort rekapitulera, eftersom teoretiska resonemang alltid kräver konkretion.

Eftersom jag menar att sociala praktiker och handlingar och tankar kan förstås i termer av sociala process/system/struktur-/mönster/ordningar, laborerar jag med tre sådana.

Jag använder mig av samlingsbegreppet "det kapitalistiska systemet", vidare inför jag tankestrukturen "den demokratiska tanken" (då tänkt som ett överindividuellt, kulturellt sätt att tänka, med början i upplysningen) och – könens ordning – dvs. ett genussystem.

Jag ser i de två förstnämnda klara integrerande potentialer. Konkret: kvinnor har tillåtits i lönearbete. Kvinnor har tillåtits delta i de demokratiska processerna – till slut. Det var när det kvinnliga medborgarskapet formellt kom, som det inte längre blev legitimt att hävda en särbehandling av kvinnor i politiken – även om detta skedde i praktiken. Däremot kunde – vilket också är ett empiriskt konstaterande – det vara legitimt att diskriminera kvinnor på arbetsmarknaden. Och varför? Jo därför att de "genusfigurer" som dominerade och som fylldes av innehåll av såväl män som kvinnor, var placerade i var sin värld vilket innebar att kvinnor egentligen inte hörde hemma på arbetsmarknaden. De var endast där tillfälligt och i väntan på giftemål varför en särbehandling, dvs en diskriminering var legitim. Därför att den var legitim på arbetsmarknaden, som förvisso kan betraktas som de moderna samhällenas viktigaste arena eftersom det är där som människor har sin bärning, dvs överlevnad, innebar det att underordningens motor flyttades över till arbetsmarknaden.

Jag har svårt att se motsättningen mellan detta sätt att resonera och det som CCW efterlyser – en förstelse av hur "køn" och samhälle organiseras ihop.

Om friheten och symbiosen och det vetenskapliga lättsinnet

Det är emellertid möjligt att det var opedagogiskt och lite väl lättsinnigt att ta med det stycke i min artikel som handlade om symbios och frihet. Jag insåg också att det var en måhända alltför fanig tanke: att alla människor i alla tider i alla klasser skulle dela två "fundamentala", ja varför inte rent "essentiella" strävanden – som djur ungefär. Den ena skulle vara den att komma samman, ihop, symbios – den andra kontrasten, motsatsen: att komma ifrån, att vara fri. Jag tog med detta stycke för att jag tyckte att det ändå fanns något roligt i tanken – att en genusordning systematiskt – notera ordvalet – skapar olika handlingsrationaliteter för män och kvinnor. Och utifrån en sådan tanke kunde idéer, alls inte främmande i kvinnohistorien, om kvinnliga maktstrategier formuleras.

Dock – det är idéer från en annan teoretisk nivå och här finns förvisso utrymme för kritik. Men det är inte här som jag menade att frågan om förändring i första rummet skulle finnas. Det var snarare tvärtom: ett sätt att söka förstå hur och varför kvinnor ofta med sådan kraft upprätthåller sin egen underordning.

Om förändring

Förändringspotentialen ville jag emellertid lägga på en annan nivå, utifrån det teoretiska antagandet om isärhållningen som den princip/mechanik/logik/handlingsrationalitet/diskurs/social praktik som upprätthåller en manlig normering i samhällen.

Det är en enkel tanke. Den har med en maktförståelse att göra som handlar om plats – rum – utrymme. De underordnade hålls på sina platser.

Om det inträffar sådana situationer där en isärhållning inte kan fungera på grund av olika omständigheter, då kan förändringar inträffa.⁶

Om samart - särart

Liksom systembegreppet missförstås, har också likhet/samart – särartsresonemangen

jag fört också missförstås. De ska förstås som ett slags idealtypskategorier – renodlingar av två sätt att tänka kring kvinnor och samhälle. Idén med denna samart/särartdikotomi är att vetenskapligt renodla ett dilemma. Genom att ställa upp detta par, ta fram denna ambivalens – en viktig och svår ambivalens som blottade kvinnors paradoxala och underordnade ställning i det moderna samhället – får vi faktiskt veta något viktigt om dem och deras sätt att tänka. Det är alltså ett redskap; en metod.⁷

Konstruktiv kritik?

Jag tror inte det vore lyckligt att avstå från ett begrepp som genusystem bara därför att man har svårt att frigöra sig från en tidigare vetenskaplig skolas sätt att se system som determinerande, icke processuella boxar. Däremot måste det understrykas att "man" samnerligen inte behöver "köpa" hela säcken – se det i stället som ett praktiskt samlingsord för könens ordning. Hur den sedan "är", vad man själv vill betona i denna ordning, vilken nivå man själv har i sin egen forskning – allt detta är och bör vara en öppen och kritisk fråga. Själv kommer jag inte att släppa min förståelse av de två logikerna – isärhållningens och den manliga normens logik – och det är för att jag vill forska på en samhälllig nivå, där den formerande, formella manliga makten råder.

Budskapet i CCW:s artikel är på en punkt klar, och det är i ifrågasättandet av genusystemstanken överhuvudtaget.

På en annan punkt är det emellertid mycket diffust och det gäller hur man annars skulle kunna tänka. I stället för en sammahängande tankegång får vi fragment av tidens signalord:

Det ska vara konkret, det ska vara historiskt förankrat, det ska icke vara "system" utan "process", det ska vara kritik av "enkla universella förklaringar", det ska vara något med aktör/struktur (fast hur är svårt att säga), det ska vara maktens mångdimensionella förhållanden så till den grad att "makten" kan "läsas" in i allting intill trivialisering, det ska vara något med "kropp" och sexuali-

tet, fast det ska inte vara biologiskt essentialistiskt och det ska inte vara dikotomier och det ska vara kvinnor och män som handlande subjekt i komplexa historiska sammanhang. Ja, just det, säger vi som läser. Men hur då? Här tigger texten.

Detta skapar en icke konstruktiv oklarhet framförallt på en viktig punkt: frågan om den kvinnliga underordningen. Den "moderna" frågan som blivit omodern. Ska vi ha den som utgångspunkt eller studieobjekt? Det är som ville CCW byta frågan "varför" till frågan "om". För är det inte den frågan som gömmer sig bakom frasen komplexa historiska sammanhang?

Då tycker vi i grunden helt olika. Jag anser att den empiri som finns ger oss tillräckligt med underlag för att kunna hävda att kvinnors underordning är ett socialt, historiskt fenomen. Vilket inte betyder att underordning är en fast kategori med ett ständigt givet innehåll. Vilket inte betyder att inte olika tiders underordning måste konstrueras på nytt ur de källor som kan finnas. Vilket inte betyder att alla kvinnor varit som förslavade trälar. Vilket inte betyder att där inte funnits handlingsutrymme.

Det är mitt ställningstagande. Jag kallar det feminism.

NOTER

¹ Denna "systematiska" felläsning av mitt systembegrepp finns även i mildare form hos andra, se t ex Ann-Cathrine Aquist, *KvT* 1990:1, se också Lena Sommesad, *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyklets maskuliniseringsprocess*. Arkiv, Lund, 1992, där hon argumenterar för ett processbegrepp istället.

² Jag kan t ex rekommendera Antony Giddens *Modernity and self identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Polity Press, 1991, samt *Social theory and Modern Society*, Cambridge, Polity Press 1987 och varför inte N. Elias, *Civilisationsteori*, Stockholm, Atlantis 1989-1991.

³ Se här Lena Gemzöe m fl i *KvT* 1989:1, "Sex, genus och makt i ett antropologiskt perspektiv".

⁴ Se här t ex Ida Blom, *Om att skriva globalhistorie i dekonstruktionsens tid: perspektiv til en ny verdenshistorie. Bidrag til det 4. nordiska kvinnehistorikermöte*, Tammerfors 27-31 maj 1993 (stencil), där hon inte skiljer mellan begreppen dominans och manlig norm.

⁵ För ett ordentligt resonemang på denna punkt, som jag finner allmer central, se Y Hirdman, "Kvinnor -

han möjlighet till problem? Genuskonflikten i välfärdsstaten - den svenska modellen". Ingar i antologin *Kjonn og velferdsstat*, red. Anne Hilde Nagel, Bergens universitet, utkommer oktober 1993.

⁶ Denna enkla tanke tycks fungera historiskt, konkret och finns utvecklad dels i mitt kapitel "Genusystemet" i SOU 1990:11, *Demokrati och makt i Sverige*, samt i den ovan nämnda artikeln.

⁷ Se här för en utförlig diskussion min artikel "Rosa Mavreders stora förtvivlan - en analys av det kvinnovetenskapliga dilemmat samart - särart" i *KvT* 1992:2.

SUMMARY

In this contribution to the on-going debate, Yvonne Hirdman offers a rebuttal to the criticism of her gender system concept (presented in *KvT* 1988:3). It is primarily Christina Carlsson Wetterberg's objections presented in *KvT* 1992:3 that Hirdman analyses in this reply.

Hirdman clarifies several of her key concepts, such as system, process, power, structure, etc. Her major objection to the criticism is that she has been misinterpreted and misread. The system refers to the dynamic and changing patterns in Hirdman's world of ideas, not to the deterministic and unhistorical framework that the critics read into the system.

Hirdman also points out that the criticism, due to the lack of alternatives offered, leads us nowhere. The foremost issue, women's subordinate position, crumbles into fragments of popular post-modern trendy words.

Yvonne Hirdman
Arbetslivscentrum
Box 5606
S-114 86 STOCKHOLM